

Elmélkedések a zsidókérdésről

Jean-Paul Sartre előadása

Természetesen nem minden aggodalom nélkül szólal meg az ember, amikor olyan léthelyzetről kell beszélnie, amelyben nem volt része, amelyet maga sohasem élt át, gondoljunk csak korunknak arra a bizonyos öt évére. Nem egyszerű feladat a kérdés valamennyi összetevőjére kitérni annak, akinek nem kellett állandóan az antiszemitizmus fenyegetettsége közepette élnie. Ám ugyanolyan nehéz akár az üldözök (szerencsére én nem tartozom közéjük), akár az üldözöttek helyébe képzelni magunkat, hiszen közéjük sem tartoztam.

E nehézség ellenére, mégsem tartom lehetetlennek a zsidókérdésről való elmélkedést, még abban az esetben sem, ha nem osztottam szenvedésükben, mert ahogy azt egy másik kérdésben egy kiváló fekete író másképpen megfogalmazta: „Nincs fekete-, csak fehérekérdés.” Ugyanezzel a kifejezéssel élve, amely bármennyire szomorú, de divatos volt a megszállás alatt: „Nincs zsidó-, csak árjakérdés.” És pontosan erről kell nekünk, keresztényeknek elgondolkodni. Most tehát keresztény, azaz a keresztény nevelés szempontjából tekintünk át a kérdést.

A dráma három szereplőjére szeretnék rámutatni, amely az Önök által jól ismert katasztrófához vezetett. Javaslom, próbáljunk meg erről együtt gondolkodni. A három szereplő tehát sorra: az antiszemita, a zsidók demokrata vagy demokratának tartott védelmezője és a zsidó maga. E három szereplőt, a történelemben betöltött szerepüktől függetlenül, mint emberi típusokat vegyük szemügyre. Egy könyvecskében megpróbáltam papírra vetni ezzel kapcsolatos meglátásaimat, s izraelita barátaim részéről sok értékes reakciót is kaptam: vagy megértették és helyeselték szándékaimat, vagy a következő két, lényegesebb kritika ért: 1. A vallási tényező nem kap megfelelő hangsúlyt. 2. A kérdést nem gazdasági, hanem pszichológiai és filozófiai szempontból érintem, holott a materialista kiindulóponttól lehetetlen eltekinteni.

E két ellenvetés eléggé ellentmondásosnak látszik, mivelhogy egyfelől a kulturális, másfelől a materialista meghatározottságot kéri számon. A probléma felvetésében megpróbálom mindkét szempontot figyelembe venni, elsősorban a tényállásokra adott emberi reakciókból kiindulva.

Vegyük először a demokratát, akit az izraeliták barátjának nevezhetünk. A demokrata a politikai demokrácia elvét vallja. Az 1789-es forradalom eredményeként kivívott emberi – és polgári jogok híve. Ugyanakkor azonban e jogok az emberi természetről vallott nézeteitől sem függetlenek. Valóban, a forradalommal olyan polgári társadalom került hatalomra, melynek ideológiája immár száz éve az ember és társadalom úgynevezett analitikus fel fogásán alapul. A demokrata úgy véli, hogy a társadalom meghatározó elemei az egyének, hasonlóan a fizikai testhez, amely nem több atomok összességénél. Ezen atomokra az *egész* közvetlenül külön-külön nem hat ki ugyan, ám azok összekapcsolódhatnak egymással anélkül, hogy lényegi változásokon mennének keresztül. A társadalmak formájuk tekintetében változhatnak ugyan, ám az emberi természet változatlan marad. Következésképpen a társadalom atomi egységei az individuumok, de éppen egyediségüknél, sebezhetőségüknél fogva képesek minden komolyabb változásnak ellenállni, s a körülményektől függetlenül megőrizni eredeti állapotukat, hiszen mindent összevetve az emberi természet különös egységét képviselik.

Ha jól meggondoljuk, ez az elemzés nem feltétlenül csak filozófiai vagy tudományos módszerként értékelhető, amely bizonyos kérdések megoldásában biztosíthatja az összetettből kiindulva az egyszerű elemekhez való eljutást, hanem egyben támadó és védekező fegyverként is szolgálhat. Az elemzés a XIX. században a különféle kiváltságok megszüntetésében játszott szerepet. Valójában valamennyi kiváltság a tudományos szellemiség helytelen használatából ered. Határozottan állítják,

hogy kiváltságos és kiváltság viszonylatában a kiváltságos egészen kifinomult természettel rendelkezik, s ehhez az oszthatatlan egészhez nem lehet hozzányúlni anélkül, hogy a társadalmat ne érné valami veszteség. Márpedig az elemző elme lényegét tekintve ebben az egységben nem lát mást, mint elemeinek összességét, s bizonyíthatónak véli, hogy ezen összetevő elemek másutt is fellelhetők.

Ez az elemzés fegyvernek számít minden, a szervezett társadalmakra nézve veszélyes közösséggel szemben, mert államot jelenthetnek az államban, és másodlagos közösségeket az elsődleges közösséggel szemben. Az elemző elmét az osztály fogalmával szemben a konzervatív gondolkodók egy csoportja használja fel. Arra próbálnak rámutatni, hogy csak individuumok kovácsolódhatnak érdekeik alapján átmenetileg közösséggé, de az osztály egységbe foglaló gondolata téves. Ennek megfelelően törekvésük arra irányul, hogy az államon belül még a közösség gondolatát is kizárják. Úgy tűnik, hogy van jó és rossz oldala is annak, ahogyan ez az elme szembeszáll az antiszemitizmussal kijelentvén, hogy nem létezik sem izraelita közösség, sem önmagukban izraelitának tartott egyének. Csak egyének vannak. Be kell vallanom, sokáig hittem, hogy ez a helyes álláspont. 1939-ig úgy tűnt, minden egyéb álláspont csak antiszemita lehet. De 1939-től, egy beszélgetés alkalmával, amikor egy fiatal izraelita egy svájci lap számára a zsidókérdésről készített velem interjút, rá kellett döbennem arra, hogy helytelen úton járok. Megértettem, hogy a hűséges hazafiként népét szerető izraelita fiatal ember miért bántódott meg azon, hogy benne csak egy egyént láttam, aki semmiben sem különbözik a többiektől, s továbbá azon, hogy a dolgok ilyen értelmezésével személyiségének bizonyos elemeiről tudomást sem vettem, melyek viszont az ő számára értéket jelentettek, és ezért elképzelhetetlennek tartotta mellőzésüket. Azt hiszem, a demokrata csakugyan annyira tart attól, hogy az egymással azonos individuumokból létrejön egy társadalom, hogy az izraelitában megöli a zsidót, így az csak egyénként jelenik meg számára. Lehet, hogy igaza van, lehet, hogy nincs. Nem tudom. Annyi bizonyos, hogy ezek az eszközök elégtelennek bizonyulnak egy olyan korban, amikor az ember és a társadalom közötti viszonyok újragondolásának lehetünk tanúi. Annak elkerüléséhez, hogy az elméletek feloldják az egyént a társadalomban, nyilvánvalóan nem az elemző elme a megfelelő fegyver. Egy olyan kor-

ban, amikor a közösségnek igenis van értelme, néhez elgondolni, hogy a legjobb fegyver annak elismerése, hogy az egész nem létezik, s csak individuumok vannak.

Csakugyan, az elvont polgári társadalommal szemben, melyben az individuum szintén csak elvont lehet, rámutathatunk egy másik rejtettebb, jobbra elkülönülő társadalomra, ijesztőbbre, mert épp ellenkezőleg, csak a konkrétból kiindulva, az egységbe foglalás, a megtévesztő egységbe foglalás szerint gondolkodik, s amely mélységesen megőrzi konzervatív természetét, mivel nem hisz a társadalmi fejlődésben. Ez a társadalom, amely sehol sem létezik, de láthatatlanul is mindenütt jelen van, teremti meg az igazi antiszemitát.

Az antiszemita Franciaországban ahhoz a réteghez tartozik, amelyet az 1789-es forradalomnak nem sikerült asszimilálnia. Embereknek egész kategóriáját hagyták érintetlenül a köztársaság formái. Mégpedig több okból is: részben érdekeik miatt, részben, mert nem sikerült megnyerni őket, de egyéb okokból is. Bárhogy legyen is, ezek az emberek üzenetet közvetítenek, és ezt a társadalmat szemelte ki az antiszemitizmus magának.

Milyen főbb gondolatok táplálják ezt a társadalmat? És először is az ember egyetemességének gondolatával szemben a törvényhez képest vagy a törvény egyetemességének gondolatával szemben az emberhez képest?

Ezek az emberek megpróbálják visszaállítani az emberekkel és az elfogadott társadalommal való viszonyulásukban az egyes embernek egyes emberhez való kapcsolatát egyrészt a maga kizárólagosságában, másrészt a maga intimitásában. A személyes kapcsolat számukra mindenképpen az emberek közötti igazi viszony letéteményese. Más szóval, kiváltságosokra és tabukra feltétlenül szükség van. Ugyanakkor azonban az emberi természet fogalma teljes mértékben elkerüli figyelmüket. Nem azért nem mondhatjuk, hogy az ember ez és ez, kortól függetlenül, mert egyes történészek példájára, az emberi természetet örök változásban fogják fel az adott körülmények szerint. Inkább azért, mert úgy vélik, hogy léteznek egymásra visszavezethetetlen emberi fajok. Szerintük az emberek általában különbözőek, de az izraelita és a nem zsidó között természetbeli különbség van.

Ez a természetbeli különbség teljesen eltér attól a világtól, ahol azt illetik zsidó névvel, aki más valláshoz vagy más fajhoz tartozik. Ekkor jelenik meg

a teljes különbségnek, valamint a zsidó mint egységes egésznek a gondolata. Az egységbe foglaló elme nem szerencsés, ám radikális használatával állunk szemben. Vagyis egy antiszemita szerint egy zsidó összes jó és rossz tulajdonságára teljes egészében rányomja bélyegét zsidó mivolta. Képzelnék el a következő beszélgetést egy demokrata és egy antiszemita között. Az antiszemita a zsidók egyik rossz tulajdonságát, mondjuk a zsugoriságot, említi meg. A demokrata azt fogja állítani, hogy vannak nem zsugori zsidók, ahogy zsugori keresztények is. Az antiszemita ezt nem vonja kétségbe. De alapjában véve, szerinte a zsidó zsugorisága nem ugyanaz, mint a keresztényé. Szerinte van „zsidó” zsugoriság, azaz a zsidóság szintetikus totalitását magán viselő zsugoriság. A demokrata szerint viszont a két zsugori egyén között nincs különbség: két különböző egyénről van ugyan szó, de bennük a zsugoriság azonos tulajdonságként jelentkezik, mivel a zsugoriság egyike azon egyetemes tulajdonságoknak, amely hozzájárul az individuum egyedi tulajdonságjegyeinek összességéhez. Az antiszemita szerint a zsidó másképpen zsugori, mint a keresztény. Más szóval, nézőpontja szigorúan totalitárius, mert csak így tudja a zsidóság tényét esszenciaként kezelni, a középkori logisztika mintájára, mely mindig ugyanazt a dolgot eredményezi. Ennek eredményeként ejthettek szót, egészen logikusan, Einsteinnel kapcsolatban zsidó matematikáról. Ezen a helyzeten mit sem változtat, ha abból a gondolatból indulunk ki, hogy létezik egy elv, az izraelitizmus elve, amely a zsidó teljes lényéből, majd a zsidó minden cselekedetéből kiolvasható. Magatartása zsidó magatartás lesz. Egy zsidó máshogy iszik, mint egy keresztény. Ha hidat épít, a híd zsidó híd lesz. S ugyanígy történik akár egy templom, akár a matematika esetében is. Az elv a szóban forgó egyén minden cselekedetére érvényes.

Ennek az egységbe foglaló indíttatásnak mélyebb oka is van, melynek többé már semmi köze az izraelitához. Az antiszemita miért látják így az embert, gondolván, hogy bármit is tegyen egy árja, mindig a magaslaton áll, ugyanakkor egy zsidó csak rosszat tehet? Azért, mert pontosan olyan gondolatra van szükségük, amely zavartalanul összeegyeztethető a rájuk jellemző tulajdonformával és társadalmi formával. Alapjában véve, azt hiszem, a mélyen szántó gondolat elsősorban az, hogy tulajdon és tulajdonosa egységes egészet alkot (mi-

vel főként földtulajdonról van szó) oly módon, hogy a tulajdon meghatározza tulajdonosa alapvető karakterét. Mikor tanár voltam, volt két tanítványom: egyik egy tehetséges, végtelenül szegény Le Havre-i családból való, ösztöndíjas diák, a másik viszont egy teljesen ostoba, egészen véletlenül igen gazdag antiszemita családból származó fiatalember. Emlékszem ennek a fiatalembernek az anyjával folytatott beszélgetésre, neheztelt rám, amiért az ösztöndíjas fiú első lett fogalmazásból, az ő fia pedig az utolsó. „Minden a visszájára sül el”, mondta a hölgy. Az ösztöndíjas most sikert sikerre halmoz, de az életben előbb-utóbb csapdákkal fog találkozni. Azt válaszoltam neki, hogy sajnós a fia nem dolgozott jobban. „Mit számít az, válaszolta, az a fontos, hogy a fiam pompás holmikkal berendezett pompás házában lakik, s hogy a családban mindenkinek kitűnő esztétikai érzéke van. Talán mindezzel most még nincs tisztában, de ha folyamatosan ki lesz téve ennek a hatásnak, előbb-utóbb ilyenné válik. És ha tíz év múlva újra találkozik diákjaival, majd meglátja, az én fiamnak milyen kifinomult tulajdonságai lesznek szemben az ösztöndíjas diákkal, akit nyomor vesz körül, és nem hall mást, mint csúnya szavakat.” Az egész arra a gondolatra épül, hogy az ember növény módjára oly szorosan kötődik a földhöz, hogy elválaszthatatlanul együtt fejlődnek mintegy szimbiózisban. Végül is olyan elmélettel állunk szemben, mely egyszerre igazolja a kiváltságokat és a tulajdon egyik megjelenési formáját, nevezetesen a földtulajdont. Sajátos tulajdonformának számít, mert egyedül a földtulajdon teremti meg a tulajdon és a tulajdonosa közötti, a tulajdonba vett dolog és a tulajdonba vevő közötti megbonthatatlan egységet. Az antiszemita egyik álma a földtulajdon, ahogy embernek emberhez való viszonya, egyéneknek egyénekhez való viszonya is. Valójában arról van szó, hogy egyrészt igazolja a kiváltságokat, másrészt megérti a történelmet. Márpedig ez a szereplő nem tartja helyesnek azt a történelmet, melyben él, mivelhogy nem lehet megnyerni a társadalom ügyének. Úgy véli, ez a történelem rossz. Csakugyan többféle viszonyulás létezik a történelemhez. El lehet viselni a történelmet, cselekedni lehet a történelemben, s végül szidni is lehet a történelmet, kijelenteni, hogy lehet, hogy úgy történnek a dolgok, ahogy történnek, de a történelem téved. Ennélfogva rossz elemek is előfordulnak a történelemben. Ekkor hiába is hivatkoznánk a történelmi fejlődés törvényszerűségeire vagy akár a

szintetikus, de intelligibilis nagy elvekre a történelem igazolásához, mert azzal máris elfogadnánk magát a történelmet. Indoklásként egyedül csak az emberi cselekedeteket fogadhatjuk el, s a történelemre nem tekinthetünk másként, mint a rosszakarat termékére. Más szóval, a konzervatív társadalom magyarázó elve az individuális elv. Ezért kerülünk bár egy politikai mozgalomba, e körökben azt fogják mondani, hogy néhány, a jó szellemeket elriasztó felbujtóról van szó. Az egész történelmet magyarázhatjuk néhány felbujtónak jó szellemeken véghezvitt akciójával.

Így szemünk láttára alakul ki kép arról, aki számunkra még nem is létezik, az összetevő jegyek alapján azonban egykettőre kirajzolódhat. Elengedhetetlen, hogy ne legyenek jó és rossz emberek, ahogy elengedhetetlen az is, hogy a jó ember mindig jó legyen, hiszen minden, amit véghezvisz, jó lesz, s ugyanígy, elengedhetetlen, hogy a rossz ember mindig rossz legyen, hiszen minden, amit véghezvisz, mindig rossz lesz. Elengedhetetlen az is, hogy a jó a birtokbavételre, a föld és a mező tulajdonára alapozza jóságát. S ha nincsenek is földjei, sem birtokai, sem háza (szemére vetik a zsidóknak, hogy nem saját házukban élnek, hanem „bérelt lakásokban”), a föld egésze legalábbis az övé, s ezenkívül minden, ami az országban található, mert a „jó” azt hiszik, hogy országukhoz szintetikus módon viszonyulnak. Franciának lenni annyira, mint birtokolni valahogyan az országot, hasonlóképpen a javakkal rendelkező emberhez. Tehát a rossz ember úgy jelenik meg, mint akinek semmiye sincs, s mivel semmiye sincs, joga sincs semmihez. Nem élvezvén a tulajdon nyújtotta biztonságot, a nemzet „öszöndíjasa” lesz, megtúrt személy, aki semmiképpen sem keveredhet a jókkal, kikerül az imént esett szó.

S végezetül, ahogy a történelmet az antiszemita szerint az individuumoknak a tömegben véghezvitt akciójával kell magyarázni, ugyanúgy rendelkezésünkre állnak olyan emberek, akik, ahogy azt említettem, nem rendelkezvén semmivel, velejéig rosszak, s ezzel ki vannak zárva a jók közösségéből, és azt nyújtják, ami ahhoz kell, hogy a történelemre hatást lehessen gyakorolni. Látható, hogy elvont egyén jött létre, elvont, mint az, aki le akarja győzni a konzervatívokat, s aki ezt leginkább megtestesítheti, nem más, mint a zsidó. Tehát maga a zsidó nem, csak az antiszemita álláspontja magyarázó erejű.

Mindez láthatóan manicheizmushoz vezet, miszerint a világ magyarázata a jó és a rossz harcában áll, s egyúttal az embereket is határozottan jókra és rosszakra oszthatjuk. Ez az egyetlen módja annak, hogy megérthessük az antiszemita érveit a zsidóval szemben. Hol azt mondják, a zsidót, mivel kereskedő s üzlete van, már maga e tény alapján is, némi logikával, muszáj, hogy érdekelje a közösség jóléte, máskor meg azt mondják, hogy közösségromboló, s hogy például kötődése a „judeo-kommunizmushoz” nem véletlen. Hol épp ellenkezőleg, egy olyan zsidó képét villantják fel, akinek nem megy valami fényesen Franciaországban, aki szegénynegyedben, mondjuk a *Rosiers* utcában nyomorog, aki nem tekinthető kapitalistának, s mégis azt állítják róla, hogy a kapitalisták közé tartozik. Bizonyos értelemben az elvont tulajdont testesíti meg szemben a tulajdonost formáló konkrét tulajdon mítoszával.

Ez csak akkor érthető, ha le tudunk választani a zsidóról egy elvet, mely a zsidót minden körülmények között a rossz elkövetésére ösztönzi, továbbá csak akkor, ha el tudjuk gondolni, hogy a zsidó rossz. Semmiféle pszichológiai magyarázat nem állja meg helyét. Így az antiszemita természetes módon testesíti meg a zsidóban a rosszat, s azért, mert szüksége van a rossz megtestesítésére.

Ettől kezdve minden, ami a történelemben lejátszódik, egyszerre csak érthetővé válik. Nyilvánvaló, hogy az olyan közösséget érintő tényeket, mint egy komolyabb sztrájk vagy háború, egyre nehezebb az emberi szándék alapján magyarázni. Akkor a zsidók machiavellizmusával kell őket magyarázni. Valójában az antiszemita gondolkodása machiavellista gondolkodásmód. Mindig azt hiszi, hogy szét tudja választani az izraelita különböző változatait, máskülönben nem tudná megérteni a történelmet, amit valójában visszautasított.

Alapjában véve ennek az embernek, akit most még konzervatívnak nevezek, mert nem akarom antiszemitának feltüntetni, igazi ellensége a republikánus demokrata, azaz az elfogadott társadalom intézményeivel, törvényeivel, szavazatával, gondolkodásmódjával, tudományával, mindennel együtt, mely az elemző, ám ugyanakkor a szintetizáló elmén is alapul. De ez az ember rejtőzködik, azt hiszi, egy bizonytalan társadalomhoz tartozik, ahhoz, amit Maurras „reális Franciaország”-nak nevezett. Nem azért reális, mintha látható lett volna, de azért reális, hogy ne legyen látható. Ez a társa-

dalom, melyet nehezen érthetünk meg, de benne ismeretlennek érezhetjük magunkat, nem mer határozottan és közvetlenül fellázadni a bevett társadalom ellen. Nem ezek az emberek állíthatják magukról, hogy antirepublikánusok és antidemokraták, hanem éppen azt testesítik meg, amit az egyik szereplőben, az izraelitában annyira ki nem állhatnak.

Ezért éri az izraelitákat szemrehányás a túlzottan elemző elme, valamint a kritikai és a tagadó szellem miatt. De szemrehányás illeti őket a demokrácia elve miatt is. Az elemzés mindig tagadás, mivel az egésznek a megbontására és az összetevőknek a kiemelésére törekszik. A *raison*, amennyiben analitikus, az egész XVIII. században, de a XIX. század egy részében is, analitikus, s ennek következtében tagadó maradt.

Amikor ennek következtében a zsidót azért éri kritika, mert tagadó, valójában a kritikai és analitikus elme megtestesítőjét látják benne. Személyét taszítják el maguktól, de valójában az analitikus és kritikai módszer valamennyi eredményét és vele együtt a kiváltságok veszélyeztetését hártják el.

Az antiszemita kénytelen elutasítani a *raison*-t, mivel a zsidó *raisonneur*. De valóban az? Tényleg megvan benne az a kritikus szellem, amelyet neki tulajdonítanak? Nem is lényeges: ha a zsidó nem létezne, az antiszemitának ki kellene találnia, mivel szüksége van valakire, aki eltűri a tilalmakat és a tabukat. Ekkor többnyire előnyösnek látszik, ha veszünk néhány polgárt, aki földtulajdon híján zsidóként szorosán köthető a nemzeti közösséghez, s e tulajdonságon felül még egy tulajdonsággal is jellemezhető, izraeliták, s ezzel kijelentjük, hogy ellenségek. Ekkor harcolhatunk, minden felelősség nélkül is. Tegyük fel, hogy forradalmárok vagyunk, s meg akarjuk változtatni a társadalom struktúráját. Invenciózusnak kell lennünk, hipotéziseket felállítani, s rákérdezni, miért rossz a struktúra és mivel helyettesíthető. Mindez lényeges felelősségvállalással jár együtt. Elképzelhetjük az első bolsevikok felelősségét, azokét, akik vállalkoztak országuk struktúrájának megváltoztatására. Az antiszemita, aki általában nem konyít sem a gazdasághoz, sem a politikához, mivel távol áll tőle az egyetemes gondolkodás, úgy véli, alapvető baj van a világgal. Ezért meg kell változtatni. De ahelyett, hogy jó irányban változtatná, rombolással akar változtatni rajta. Az antiszemita szerint két elv működik a világban: a jó, vagyis önmaga és a „reális” társada-

lom, valamint a rossz, azaz a zsidók. Meg kell ölni a zsidókat, s akkor minden jóra fordul. Más szóval, elegendő olyat cselekedni, ami semmire sem kötelez (a kérdés morális részéről nem is szólva), mert semmit sem kell létrehozni. Üldözni kell vagy megölni a zsidót, s ezzel a rossz megszűnik.

Világos, hogy ezt a megoldást a tagadás és a kényelem nézőpontja motiválja, ugyanakkor fel is menti az antiszemitákat az építőmunka felelőssége alól.

Az antiszemita ezzel szemben kellemes helyzetben van egy szadista számára, aki nem is tudja magáról, hogy szadista: a rosszal mindig kész szembe szállni, ám a jót nem kívánja cselekedni. Az antiszemita talán azt állítja, hogy általában van mit tenni a társadalomban, de sohasem az adott pillanatban, mert a zsidó jelenlétével alapjaiban mindent elront. Halogassuk tehát cselekedeteinket, hiszen még nincs itt a cselekvés ideje. Csak a rossz elleni harcot kell vezetnünk: állandó kapcsolatot tartunk tehát fenn a rosszal, ha mindenféle történeteket mesélünk a zsidókról, ha mindenféle rosszal vádoljuk őket, ha minden rosszat rájuk hárítunk. Mindig foglalkoztatni fog bennünket a rossz, csak hogy a legkevesebb felelősség nélkül. Elegendő betekintennünk néhány antiszemita műbe, s máris világos, hogy mocskolódnó anekdoták avagy obszcén, ill. bűnügyi elbeszélések gyűjteményéről van szó. De a szerző valamennyit a zsidóknak tulajdonítja: kielégülést nyer különösebb kockázat nélkül, s még csak felelőssége sincs. Mossa kezeit, ugyanakkor örömet leli a cselekmény leírásában.

Az antiszemitizmus tehát előnnyel jár, ha nem akarjuk magunkat elkötelezni, ha kedveljük a rosszat, s ha nem értjük az idő és a történelem szavát.

Érthető tehát, ha az antiszemitizmus valójában lázadás az elfogadott társadalommal szemben, ahol minden egyénnek megvan a kijelölt helye. Ám az antiszemitizmus nem kíván forradalmi lenni. Antiszemitának lenni nem más, mint társadalmat alkotni, mely bizonyos értelemben közösségvállalást jelent. Ez az antiszemiták társadalma, ugyanazoké az egyéneké, akiké Franciaország is, akár egy közös földdarab. Ettől válik ez a társadalom közösségi társadalommá, abban az értelemben, hogy mindenki része, s hogy alapvetően olyan társadalommal van dolgunk, mely szervezetlen, hasonlóan ahhoz a tömeghez, ahol csak azért kommunikálnak egymással az egyének, mert valakit meg akarnak

lincselni. Az elfogadott társadalom mögött rejtőző társadalom ez, s ilyenről álmodik az antiszemita. Így természetesen, mivel ez a társadalom szinte titkos, harcol az elfogadott társadalom egyenlőtlenségei ellen. Két különböző társadalmi osztályhoz tartozó antiszemita, az antiszemitizmus válsága idején, olyannyira közel kerülhet egymáshoz, hogy még kezét is nyújthatnak egymásnak. Ez példaértékű Proustnál. Közel kerül egymáshoz herceg és kocsisa a Dreyfus-ellenesség ürügyén, az antiszemita polgári Verdurin család felküzdí magát a faubourg Saint-Germain arisztokrata társadalmához, szintén a Dreyfus elleni gyűlöletüknek köszönhetően. Más szóval, antiszemitának lenni kimondottan előnnyel jár: az előkelő és zárt társadalomhoz való tartozást biztosítja.

Így létezik egy mindenütt jelen levő antiszemita társadalom, mely egy nem asszimilált társadalmat jelent, s mely egy adott szereplő kapcsán nagy titkos társadalomként, a kiváltságosok társadalmaként, szintetikus gondolkodásként, a történelem manicheista magyarázataként, antiszemitizmusként szerveződik újjá.

Ha vesszük ezt a két társadalmi struktúrát, láthatjuk, hogy minden bevett társadalom egy titkosabb, nehezebben számba vehető társadalmat, az antiszemiták társadalmát rejti magában. Kisebbséget jelent ugyan, ellenben ugyanúgy létezik, mint amaz. És joggal tarthatunk attól, hogy egy individuumon belül gyakran a határozottan demokratikus rész, a lélek és a szellem hivatalos aspektusa magában foglalja a fentebb említett faj szintetikus tendenciáját is, és demokratizmusa enyhén szintetikus tendenciát hordoz.

Ha veszünk egy izraelitát (mások nevezik őt így és tekintik annak) Franciaországban, lesz olyan társadalom, mely rendelkezik ezzel a tulajdonsággal, hogy egyszerre fogadja és befogadja, valamint tökéletesen otthonosan mozog, mivel egy francia polgár valamennyi joga megilleti. Ez az elfogadott, demokratikus társadalom. Másfelől azonban olyan rejtőzködő társadalommal is találkozik, mely ritkán támadja szemtől szembe, de mindenütt jelen van, ha el kell tőle venni minden tulajdonát, melyhez minden értelemben joga van, vagy meg kell őt fosztani a polgárjogok szabad gyakorlásától. Ez, ha távolról is, de emlékeztet a dél-amerikai államokban történetekre, ahol mindenkinek van például hivatalos választójoga, ahol viszont egy társadalomnak sikerül úgy intéznie, hogy anélkül, hogy tagadná ezt

a hivatalos választójogot, vagy akár nyíltan szembeszegülne vele, a fekete lakosságot megfossa ettől a jogtól. Természetesen nem a két országot, hanem a két rejtőzködő társadalmat tartom összehasonlíthatónak.

Ilyen körülmények között milyen helyzetben van például egy izraelita Franciaországban? Ezzel elértünk a harmadik szereplőhöz, akit a bevett társadalom elfogad ugyan, de a mindenütt jelen levő, rejtőzködő társadalom elutasít. Ám van úgy, hogy még azok is elutasítják, akik különben elfogadnák. Létét nem magyarázza sem a gazdaság, sem a vallás. Megjegyzem, gyakran előfordul, hogy az izraeliták – egész családjukat is beleértve – nem hívők. A zsidót helyzete magyarázza.

Mert kezdjük bár a megszokott definícióval, miszerint izraelita az, akit mások annak tartanak, folytatni mégiscsak úgy kellene, hogy ettől eltekintve olyan, mint bárki más. Ez az analitikus demokratikus megfogalmazás. Ebben az értelemben egyetérthetünk a demokratával abban, hogy nem vehetjük figyelembe az etnikai vonásokat, mert azok állandóan változnak, s kimondottan fizikai természetűek. Tehát csak magát a helyzetet vehetjük figyelembe. Viszont elhanyagolható mozzanat-e, ha az ember azért lesz zsidó, mert mások annak tekintik? Valójában a helyzet maga képes meghatározni azt, hogy az ember önmagát választja éppen a helyzet miatt, valamint azt is, hogy az ember védekezik a helyzettel szemben vagy tagadja azt, akár pedig büszkén vállalja azt. Más szóval, ha egy egész társadalom a megnevezéssel megjelöl egy egyént, ezzel a megfelelő helyzetbe hozza, akár elfogadja magát, akár nem a társadalommal szemben.

A probléma a társadalom felől vetődik fel, de a megoldás a helyzetben lévő egyéntől érkezik. Viszont nem szabad meglepedkeznünk arról, hogy a szinte mindenütt jelen levő antiszemiták a felelősök a kialakult képért, hiszen az tökéletesen megfelel az elemző elme, a tagadás, a kifinomultság iránti gyűlöletük céltáblájának. A horgas orrú, elálló fülű, mohó tekintetű stb. zsidó fizikai és morális figurája már a megszállás idején kialakult.

Úgy találjuk tehát, hogy egy izraelitának tekintett férfi szemben áll ezzel a róla kialakult közös reprezentációval. Következésképpen, helyzetét ez a túldetermináltság határozza meg. Viszont bárki szembe találhatja magát a róla kialakult reprezentációval: gyávák vagyunk, bátrak, hűségesek vagy éppen ellenkezőleg, s nehéz megállapítani, mennyi-

ben illik ránk a jellemzés. De mi, akik keresztényeknek valljuk magunkat, csak ezekkel a tulajdonságokkal rendelkezünk, mivelhogy az antiszemita mindent megtett azért, hogy elhitesse, ő az ember. Rajta múltott tehát, hogy ezekkel a tulajdonságokkal rendelkezünk, még töprengenünk sem kell bevallott tulajdonságainkon. Ezzel szemben egy izraelita, ha nyilvánvaló róla, hogy izraelita, egynél több tulajdonsággal ruházódik fel, de ez a tulajdonság őt nem úgy mint Pétert vagy Pált, hanem mint izraelitát fogja jellemezni, s ennek kényszerítő ereje alól nem tud kibújni. Az embereknek róla alkotott véleménye realitás lesz számára. Háború kitörése esetén például mindig lesznek emberek, akik azt mondogatják, az izraeliták kivonják magukat a háború alól, s nem veszik annyira komolyan, mint mások. Volt egy barátom, akit a müncheni események nyomán nem mozgósítottak, úgy, mint sokan másokat sem, mivelhogy a mozgósíthatóknak csak a negyedét hívták be. A be nem hívott franciák teljes joggal sétálgathattak az utcán. A mozgósítás után két nap sem telt el, barátom kirakatát kövekkel hajigálták azzal az indokkal, hogy ki akar bújni a kötelessége alól. De ez csak azért történt, mert zsidó volt, és éltek a feltételezésekkel. Más szóval, ha el akarta volna kerülni, hogy követ emeljenek rá, neki még a többiekénél is előbb kellett volna bevonulnia. Ehhez hasonlóan, ha egy izraelita megakarna szabadulni a vádaskodástól, hogy élvezi, ha mások szenvedéséből hasznot húzhat, akkor ez csak azon az áron sikerülne, ha ő maga még ennél is többet szenvedne. Ha egy izraelita ugyanazokat a jogokat akarja megszerezni, ha azt akarja, hogy úgy tekintsenek rá, mint bárki másra, a bizonytalan társadalom miatt kénytelen többet teljesíteni, mint mások, s azt mondhatnánk, hogy azon feltételek mellett, amelyek szükségesek ahhoz, hogy egy zsidót franciaként fogadjanak el, elgondolkodtató, vajon hány franciát fogadnának be a franciák saját közösségükbe. Más szóval, az izraelitának sajátos szükségszerűséggel kell bizonyítania. Ez jellemzi elsősorban helyzetét.

A másik jellegzetessége pedig az, nem számít, hogy már bizonyított, akkor is újra kell bizonyítania. A bújtatott társadalom megállapítása szerint mindent ismerünk Franciaországról, mert a miénk, mert a tulajdonunk, mert ősi viszonyban állunk vele. Egy Racine-verssort mi megértünk, ám egy zsidó egyetemi tanár eltérő életfelfogása miatt nem fogja megérteni. Más szóval, ennek a tanárnak, aki kü-

lönben talán egy francia fia vagy unokája, bizonyítania kell, hogy érti Racine verssorát. Maurras azt állítja, hogy egy zsidó sohasem lesz képes megérteni a következő Racine-verssort: „Mivé nőtt bánatom a pusztá Keleten!” (*Berenice*, I. felv. IV. jelenet, Vas István fordítása).

Persze, értsük bár a sor szépségét vagy értelmét, értsük bár némi előzetes tudással a kort, a kor nyelvét stb., az antiszemita szemében nem ez számít igazi megértésnek, mert a vers tényleges megértéséhez a „reális Franciaország”-hoz kell tartozni.

Minden esetben, amikor hasonló birtoklásról van szó, ez fog történni. A lényeg az, hogy a sajátos elutasítás alapján egy izraelita semmit sem birtokolhat abból, amit ismerni és érteni kíván, mert az antiszemita mindig ott terem, hogy a birtoklás módját kifogásolja, mondván, hogy az nem az igazi.

Az izraelita helyzete a társadalomban tehát a következőképpen néz ki: eleinte egyrészt minden szempontból megtévesztő jellemmel ruházzák fel, másrészt elvitatják tőle a munkájával megszerzett javak birtokjogát, azzal az indokkal, hogy az igazi tulajdon mindig túlmutat azon, amiről ő azt hiszi, hogy tulajdonában van, s ennek alapján, ha el is fogadják, az elfogadás mindig csak felfüggesztéssel érvényes.

Ilyen körülmények között mitévő legyen hát az izraelita? El kell, hogy nézzék nekem, amiért az ilyen helyzetű emberek lelkivilágát firtatom. Csak azért tudom tovább folytatni, mert filozófiai értelemben bármely helyzet vizsgálható. Két megoldás lehetséges. Az egyik megoldás lényege, hogy izraelitának mások tartanak bennünket. Idézzük csak fel a demokratikus nézőpontot. Más szóval, az izraelita nagyon is hivatkozhat Franciaország intézményrendszerére, törvényeire, nem tágítva attól, hogy a zsidó csak kitalált fantom. Ebben az esetben tagadnia kell, hogy zsidó. Márpedig zsidó realitás nincs, mondaná. Csakhogy éppen a választásával, hogy ő nem zsidó, az állításával, hogy nincs ilyen, hogy zsidó, a heves, kétségbeesett tiltakozásával, hogy nincs is zsidó természete, válik zsidóvá, hiszen annak, aki nem zsidó, miért kellene tagadnia, hogy zsidó. A zsidót tehát éppen az jellemzi, hogy kétségbeesett erőfeszítéssel próbálja elhitetni másokkal, de önmagával is, hogy nem zsidó.

A másik megoldás lényege, büszkén vállalni a rákényszerített helyzetet. Ekkor azt mondhatjuk: igen, a zsidó olyan ember, aki nem elég, hogy az, ráadásul annak is tekinthető. Az a sajátos helyzet

áll elő, hogy minden egyes zsidóban van közös vonás azokkal, akiket szintén zsidónak tekintenek, ez jelent köteléket közöttünk, és vállaljuk ezt a tulajdonságot.

Erre szokták azt mondani, vállalni a helyzetet. Vállalni kell-e tehát a helyzetet, azaz szándékosan zsidónak vallani magunkat, mintegy kierőszakolni a helyzetet? Kierőszakolni a helyzetet. Mintha ez jellemezné alapvetően a mártírt. Vagy jobb kibújni a helyzet alól, s ezzel az izraelita elnevezés felé hajlani? Mindenki maga döntse el. Viszont, mivel mindkét esetben a bűjtatott és bizonytalan társadalom, melyről szó esett, minden irányból körbeveszi az izraelitát, tükröt mutatva neki, csak egyiket, mégpedig a zsidó helyzethez közelebbit fogadhatjuk el a kettő közül. Ha vállalja magát, akkor hangoztatnia kell, hogy zsidó, viszont ha megtagadja magát, a helyzettől távol esve izraelitának bizonyul.

Egyik esetben sincs igazán megoldásról szó, mivel a második eset lényege éppen az, hogy kerüljük a helyzetet, így nem lehet autentikus. Bármiikor találhatunk Franciaországban embereket, akik tagadják, hogy zsidók lennének. Ugyanakkor azonban olyanokat is fogunk találni, akik elvitatják tőlük az asszimilálódásnak még a lehetőségét is. Az amerikaiak az izraelita szemére vetik asszimilálhatatlanságát, ugyanakkor azonban jele sincs az asszimilálásra irányuló szándékuknak. Csakugyan, két-három generáció után, ki az, aki arra hivatkozna, hogy ő holland, belga stb.? Ha az izraelita esetben még ez elő is fordul, azért van, mert tagadni próbálták, s máris ugyanarról a helyzetről van szó. Az elutasítás magából a társadalomból ered. Különbösen is, egy etnikai csoport akkor nem asszimilálható, ha az asszimilálódásnak még a lehetőségét is kizárják.

Másfelől, ezen túlmenően egy izraelita büszke lehet arra, ha vállalja önmagát. De még ez a tökéletesen morális, nagylelkű, autentikus magatartás is önmaga ellen fordul, mert ekkor azt mondják az izraelitáknak: ugye belátható, hogy nincs közük a mi társadalmunkhoz?

Így az antiszemita mindig hasznot húzhat a zsidó lehetséges választásából. A francia társadalomban vállalhatja a helyét azzal, ha hangoztatja zsidó mivoltát, mivel zsidónak lenni nem valláshoz, de nem is fajtához, hanem jobbra kultúrához, történelemhez, vallási irányvonalhoz, sorozatos üldözöttséghez való tartozást jelent. De egy társadalmiságon

belüli hely vállalását is jelentheti, mely egyértelműen zsidó lesz, mivel a társadalom elutasítja az asszimilálódást.

Mindez jól működne így, ha az antiszemita áramlatokkal áthatott környező társadalom, amiről szó esett, meg tudna lenni ilyen megosztottság nélkül is, mely nem az egyetlen, de tökéletes egységet képezne. Miért is ne képzelhetnénk el egyrészt egy zsidó nemzetet, másrészt egy olyan közösséget, melybe integrálódhat?

Ugyanakkor a cionista a Franciaországban maradó izraelita szemére vetheti, hogy a társadalom szemében elárulta őt, viszont a Franciaországban maradó is a cionistának, hogy azt erősíti, hogy az izraeliták hazája nem Franciaország. Ez a harc tehát a zsidók magatartásának értelmezéséből és felhasználásából ered.

Mindenképpen keserű helyzettel állunk szemben.

A dráma három szereplőjét ilyennek láttuk. Nem annak reményében adtuk ezt a leírást, hogy megoldást találjunk, csupán a különböző álláspontokat szerettük volna áttekinteni, hogy világossá válasszon elsősorban az, mit jelent izraelitának lenni, de az is, milyen segítséget remélhet egy izraelita egy analitikus demokratától, összefoglalva a három szereplő közötti viszonyt is.

Ennek ellenére, ha nincs is megoldás, annyi bizonyos, az antiszemita olyan embertípus, akinek megvan a maga sajátos gondolkodásmódja, s nem véletlen folytán antiszemita, valójában egy világ választása, az élethez való viszonya folytán az. És azért véljük úgy, hogy ez az ember akadályozza meg az izraelitát az asszimilálódásában, mert ő maga is asszimilálhatatlan, és asszimilálhatatlanságánál fogva tökéletes akadálya mások asszimilálódásának.

Más szóval mindaddig, amíg lesz ilyen viszony és gondolkodásmód, mindaddig, amíg lesznek a társadalomban ilyen asszimilálhatatlan elemek, elképzelhetetlen, hogy ne legyen antiszemita reakció, amely független az izraelita karakterétől.

Hogy egyáltalán a probléma megoldása szóba jöhhessen, el kell gondolkodni azon, mi is a szándékunk, mert nyilván két megoldás is van: az egyik az asszimilálódás, a másik a zsidó természet vállalása. Az első megoldás a demokratától, ill. magától az izraelitától származik, amikor már belefáradt az üldöztetésbe és a fenyegetettségbe. Vessünk véget ennek, mondja magában, s csak az embert vegyük

számításba. Javasoljuk a zsidónak, nevezze el magát. Hozzunk létre egy olyan társadalmat, ahol az izraelitákat nem ismerik.

Ez a megoldás nemcsak elvont, de nem számol azoknak büszkeségével, akik izraelitaként vállalták önmagukat.

Van tehát egy másik, szintetikusabb megoldás is. Ennek lényege, teljes jogot követelni a konkrét embernek, színre, fajra, meggyőződésre való megkülönböztetés nélkül, s nem emberi mivolta miatt, hanem azért, mert a társadalom részeként munkájával és hozzájárulásával többé-kevésbé sajátos színvonalon gazdagítja azt. Ha igaz, hogy van izraelita gondolkodás, zsidó gondolkodás, zsidó magatartás bizonyos problémákra, ahogy a fentebb jelzett helyzetben magukat vállaló emberek magatartása, a világról és problémáiról való gondolkodás és meditálás módja mutatja, azaz, ha ez a kultúra létezik, akkor, amennyiben az izraeliták kultúrájukkal hozzájárulnak az egyetemes kultúrához, annyiban polgárjog is megilleti őket. Minden joguk megvan, de csak mint zsidóknak. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy nem várható el tőlük, hogy simán emberek, azaz elvont emberek legyenek, hanem az ellenkezője, hogy konkrét személyek legyenek. Ahogy egy szavazó nőtől sem várják el, hogy változtassa meg a nemét, váljon férfivá. A nő szavazata szigorúan annyit ér, mint a férfié, de mint nő szavaz, mint nő rendelkezik jogaival. Konkrét demokratizmus esete áll fenn.

Melyek tehát a szükséges eszközök ehhez a megoldáshoz? Ha úgy tekintünk az antiszemita társadalomra mint nem asszimilált, nem integrált társadalomra, ha megértjük, hogy egyedül csak ennek a társadalomnak a megszüntetése hozhat változást a bevett társadalom izraelitákkal szembeni maga-

tartásában, akkor azt is meg kell értenünk, miért csak egyetlen megoldás van, hogy a társadalom másként álljon a kérdéshez. Ez a megoldás: az antiszemita eltörlése. Természetesen az eltörlés nem kiirtást jelent. Hanem meg kell találni a megoldást, hogy az antiszemita szellemi pozíció ne ugyanolyan módon nyilvánuljon meg. S mivel bizonyos viszonyulást fejez ki a történelemhez és társadalomhoz, nyilvánvaló, hogy csak egy újabb integrációs mozgalom szüntetheti meg végleg ezt a magatartást. Ennek az újabb mozgalomnak persze nem feltétlenül feladata, hogy megvalósítsa, amit a francia forradalom nem tudott elvégezni. Ennél sokkal általánosabb dologról lévén szó, rengeteg egyéb problémát is érint. A tulajdon megváltoztatására irányuló integráló kollektív koncepcióra van szükség.

Csak akkor képzelhető el egy antiszemitizmustól mentes társadalom, ha az antiszemitizmust védelmező tulajdonforma végleg eltűnik. És ha ebből a szempontból vizsgáljuk a dolgokat, világos, hogy Izrael nagysága többek között az is, hogy egyéni szenvedésein túl, problémája nem oldható meg izoláltan. Lehet és kell is harcolni az antiszemitizmus ellen egész életen át, legális és társadalmi intézkedésekkel, antiszemitizmus elleni ligák alapításával, propagandamódszerekkel stb. Az izraeliták helyzetén ezzel javítunk, s a szörnyű csapásokat el lehet kerülni. De magát a problémát ezzel nem szüntetjük meg. Nem oldhatjuk meg Izrael problémáját mindentől függetlenül, mivel Izrael problémája az ember problémája. Egy új társadalom igenlése, ahol az ember helyzete az Ember helyzete, és az antiszemitizmus elutasítása egy és ugyanaz a dolog.

FORDÍTOTTA: SIMONFFY ZSUZSA

Lesznai Anna: Ezeregyéjszaka

A hatvani Hatvany Lajos Múzeum tulajdona